

Н. С. Скрипець,
аспірант Львівського національного університету
імені Івана Франка

УДК 347.769 (477)

ТРЕТЕЙСЬКА УГОДА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Проаналізовано цивільно-процесуальні наслідки укладення між сторонами третейської угоди. Внесено пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: третейська угода, суд, третейський суд, рішення суду.

Кожна особа вправі вибирати спосіб реалізації свого конституційного права на захист. Пріоритетною на сьогодні є судова форма захисту. Водночас сторони можуть обрати й один з альтернативних способів розв'язання конфліктів, зокрема передачу спору на розгляд третейському суду. У рішенні Конституційного Суду України від 10 січня 2008 року (справа про завдання третейського суду) вказано, що відповідно до чинного законодавства підвідомчий суду загальної юрисдикції спір у сфері цивільних і господарських правовідносин може бути передано його сторонами на вирішення третейського суду, крім випадків, встановлених законом (ст. 17 ЦПК України, ст. 12 ГПК України, ст. 6 Закону України “Про третейські суди”), оскільки, гарантуючи право на судовий захист з боку держави, Конституція України водночас визнає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захистити свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ч. 5 ст. 55 Конституції України) [1].

Необхідною передумовою для звернення до третейського суду є наявність між сторонами третейської угоди, укладеної у встановленому законом порядку. Законодавець не став формалізувати порядок укладення третейської угоди чи визначати обов'язкові для неї реквізити. Відтак навіть звичайна помітка у договорі про те, що в разі виникнення спору він підлягає вирішенню у порядку третейського судочинства, вважатиметься третейською угодою, укладеною у формі третейського застереження.

Правова природа третейської угоди досліджувалась як вітчизняними, так і іноземними вченими. Для прикладу, С. М. Лебедев, А. І. Мінаков, Г. К. Дмитрієва обґрунтовували матеріально-правову природу третейської угоди, вказуючи на те, що вона є різновидом цивільно-правового договору. А відтак усі дії учасників третейського розгляду слід розглядати як обов'язки сторін за цивільно-правовим договором. Представники протилежного табору, а саме О. Ю. Скворцов, В. А. Мусіна, наполягають на процесуально-правовій природі третейської угоди, проводячи паралелі між розглядом справи третейським судом та здійсненням правосуддя державними судами. Об'єднати постулати щодо матеріально-правової та процесуально-правової природи третейської угоди намагались представники змішаної теорії, зокрема В. Н. Ануров визначає як матеріальні, так і процесуальні елементи, які характерні для третейської угоди [2].

Не акцентуючи увагу на доктрині, у цій статті ми намагатимемось проаналізувати практичні проблеми, що виникають при здійсненні цивільного судочинства у справі, в якій між сторонами наявне третейське застереження. Так, на практиці часто трапляються випадки, коли сторони укладають між собою третейську угоду, проте згодом з тих чи інших причин не хочуть вирішувати спір у третейському суді, тому звертаються з позовом до суду в порядку цивільного судочинства.

Спробуємо розглянути можливі варіанти реагування суду загальної юрисдикції на звернення до нього з позовом осіб, між якими укладено договір про передачу справи на розгляд до третейського суду, залежно від стадії цивільного процесу:

1. Відкриття провадження у справі. На цій стадії розгляду цивільної справи суд загальної юрисдикції не може жодним чином відреагувати на наявність між сторонами договору про передачу справи на розгляд третейського суду, адже наявність такої угоди між сторонами згідно з вимогами ст.ст. 121, 122 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) не може бути підставою для повернення чи залишення без руху позовної заяви або ж для відмови у відкритті провадження у справі. Окрім цього, законодавець не покладає обов'язку на позивача у позовній заяві зазначати про наявність між ним та відповідачем у справі договору про передачу справи на розгляд третейського суду. Відтак на стадії відкриття провадження у справі ця інформація залишається невідомою і для суду.

2. Проведення у справі досудового розгляду. На цій стадії цивільного процесу суддя вчиняє одноосібні дії з підготовки справи до судового розгляду; а також проводиться попереднє судове засідання у випадку прийняття суддею рішення про необхідність його проведення.

Саме на цьому етапі розгляду справи суд може довідатись про наявність між сторонами договору про передачу справи на розгляд до третейського суду з двох джерел:

- 1) із заперечення відповідача проти позову;
- 2) від сторін під час попереднього судового засідання.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 130 ЦПК України для врегулювання спору досудового розгляду суд з'ясовує, зокрема чи не бажають сторони передати справу на розгляд до третейського суду. Отож, саме під час попереднього судового засідання одна зі сторін може подати суду обґрунтоване заперечення проти вирішення спору в суді з мотивів наявності між сторонами укладеної третейської угоди. Варто зазначити, що таке заперечення може бути і складовою заперечення відповідача проти позову, що подається на цій же стадії цивільного процесу. У цьому випадку суд зобов'язаний постановити ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК України.

Дискусійним є питання щодо можливості суду постановити ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду на етапі провадження у справі досудового розгляду, адже призначенням попереднього судового засідання є з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи, а не розгляд справи по суті, який здійснюється під час судового розгляду. Законодавець дозволяє постановляти ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду в попередньому судовому засіданні, оскільки, таким чином, не відбувається затягування розгляду справи, а реалізується принцип процесуальної економії. На прийнятність саме такого розвитку подій вказує і ч. 11 ст. 130 ЦПК України, де зазначено, що попереднє судове засідання проводиться з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК України для судового розгляду. Позиція щодо правомірності залишення позовної заяви без розгляду знайшла своє відображення й у практиці Верховного Суду України, зокрема в ухвалі від 14 квітня 2010 р., де вказано: "... вирішення судом першої інстанції питання про залишення позову без розгляду в попередньому судовому засіданні саме по собі не свідчить про відсутність підстав для застосування положень п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК України, так як відповідач висловив свою думку з приводу вирішення спору в суді й заперечив проти цього" [3].

Слід наголосити на тому, що суд не має права постановляти ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду у випадку, коли між сторонами укладений договір про передачу справи на розгляд до третейського суду, проте жодна з них не заявила заперечення проти розгляду такої справи у суді загальної юрисдикції.

Ще одним дискусійним питанням є можливість суду відмовити стороні у задоволенні клопотання про залишення позовної заяви без розгляду, у зв'язку з наявністю між сторонами укладеної третейської угоди, з мотивів невідомості третейському суду справи, що розглядається. У ст. 6 Закону України «Про третейські суди» встановлене обмеження третейської юрисдикції, тобто визначено категорії справ, які не підлягають розгляду в третейському суді [4]. Виникає питання: як правильно вчинити суду, коли відповідач подає заперечення проти розгляду справи у суді загальної юрисдикції з мотивів наявності між сторонами третейського застереження, а позивач просить не задовольняти клопотання протилежної сторони, у зв'язку з неможливістю розгляду цього спору в третейському суді? Фурсов Д. А. вказує, що у випадку залишення такої позовної заяви без розгляду сторони будуть позбавлені можливості вирішити наявний між ними спір як у судовому порядку, так і з застосування процедури третейського розгляду [5, с. 28]. Проте з такою позицією погодитись не можна.

Залишення позову без розгляду за п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК України є обов'язком суду в разі надходження від відповідача до початку з'ясування обставин у справі заперечення проти вирішення спору в суді. З'ясування при цьому невідомості чи невідомості справи третейському суду, по-перше, порушуватиме принцип диспозитивності, а по-друге, розцінюватиметься як вихід за межі позовних вимог.

Не можна погодитись з думкою Д. А. Фурсова щодо обмеження прав сторін на захист при залишенні позовної заяви без розгляду в спорі, що невідомий третейському суду, адже ситуація виглядає таким чином: суд загальної юрисдикції постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду з підстави, передбаченої у п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК України. Сторони звертаються до третейського суду, де отримують відмову у розгляді спору з мотивів невідомості. Відтак допускається розірвання третейської угоди сторонами та повторне звернення до суду загальної юрисдикції. У разі відсутності згоди однієї зі сторін на таке розірвання, третейська угода може бути визнана недійсною у судовому порядку. Якщо ж все-таки третейський суд прийме до розгляду справу, яка йому невідомча, то рішення третейського суду в такій справі підлягатиме скасуванню у порядку цивільного судочинства (ст.ст. 3891–3896 ЦПК України). Окремо слід зазначити, що таке рішення третейського суду не підлягатиме примусовому виконанню, оскільки обов'язковою умовою перевірки рішення третейського суду, що передусе видачі виконавчого листа, є з'ясування питання щодо невідомості справи третейському суду (п. 2 ч. 1 ст. 38910 ЦПК України).

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що:

1) залишення позову без розгляду за п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК України є обов'язком суду в разі надходження від відповідача до початку з'ясування обставин у справі заперечення проти вирішення спору в суді;

2) з'ясування при цьому питання щодо невідомості справи третейському суду не допускається.

3. Судовий розгляд справи в суді першої інстанції. Право сторони подати заперечення проти вирішення спору в суді загальної юрисдикції, у зв'язку з наявністю між сторонами третейської угоди, на стадії судового розгляду обмежене. Таке заперечення можна заявити лише до початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами. Процесуальні наслідки подання такого заперечення аналогічні до тих, що й на стадії провадження у справі досудового розгляду — суд постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду.

Недопустимим є заперечення проти вирішення спору в суді загальної юрисдикції та клопотання про передачу справи на розгляд третейського суду, у зв'язку з наявністю третейської угоди між сторонами, під час розгляду справи в судах апеляційної та касаційної інстанцій. На нашу думку, єдиним винятком з цього правила може слугувати випадок, коли апеляційним судом скасовано рішення суду першої інстанції та розпочато новий розгляд справи по суті. Не бачимо

жодних підстав для того, щоб обмежувати сторону, яка вже і так понесла значні судові витрати, у можливості скористатися своїм правом клопотати про постановлення ухвали про залишення позовної заяви без розгляду. До внесення змін до ЦПК України Законом України “Про судоустрій і статус суддів” від 7 липня 2010 р. апеляційний суд був наділений повноваженнями направляти справу на новий судовий розгляд до суду першої інстанції, де сторона, власне, і могла заявити заперечення проти розгляду справи в суді загальної юрисдикції [6]. На сьогодні у випадку скасування рішення суду першої інстанції новий розгляд справи по суті безпосередньо здійснюється апеляційним судом. Зважаючи на те, що відбувається фактично повторний розгляд справи по суті, вважаємо за доцільне передбачити право сторони до його початку подавати заперечення проти такого розгляду з мотивів наявності між сторонами третейського застереження.

Окремо варто звернути увагу на правову природу ухвали про залишення позовної заяви без розгляду, яка відповідно до ч. 2 ст. 207 ЦПК України не позбавляє особу права звернутись до суду повторно після усунення умов, що були підставою для залишення позовної заяви без розгляду. Таким чином, сторони можуть повторно звернутись до суду після розірвання третейської угоди сторонами чи визнання її недійсною судом.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у Постанові Пленуму “Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин” від 30 березня 2012 р. № 5 наголошує, що договір сторін про передачу спору на розгляд третейського суду у випадках, передбачених законом (ст. 17 ЦПК України), не є відмовою від права на звернення до суду за захистом, а одним зі способів реалізації права на захист своїх прав та інтересів [7]. Така ж позиція неодноразово відображалась і в рішеннях Верховного Суду України, зокрема в ухвалі від 12 травня 2010 р. [8], а також у постанові Верховного Суду України від 6 червня 2012 р., винесеній у порядку перегляду судових рішень касаційної інстанції з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах (що відповідно до ст. 3607 ЦПК України вказує на необхідність усім судам України привести свою практику у відповідність з цією правовою позицією) [9].

На підставі вищенаведеного ми дійшли висновку, що сторони можуть реалізувати своє право на передачу спору на розгляд третейському суду до початку з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами у суді першої інстанції. Постановлення ухвали про залишення позовної заяви без розгляду у зв'язку з обґрунтованим запереченням однієї зі сторін проти вирішення спору в суді загальної юрисдикції з мотивів наявності між сторонами третейської угоди є обов'язком суду. Така ухвала може бути постановлена як під час провадження у справі досудового розгляду, так і під час судового розгляду справи. Недопустимим є постановлення судами апеляційної та касаційної інстанцій ухвали про залишення позовної заяви без розгляду у зв'язку з наявністю між сторонами третейської угоди. Водночас вважається обґрунтованою пропозиція щодо внесення змін до ЦПК України в аспекті закріплення права сторін клопотати про залишення позовної заяви без розгляду у зв'язку з наявністю між ними третейської угоди при скасуванні судом апеляційної інстанції рішення суду першої інстанції до початку розгляду справи по суті в апеляційному суді.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII “Третейське самоврядування” Закону України “Про третейські суди” (у справі про завдання

- третейського суду) від 10.01.2008 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08>.
2. *Ануров, В. Н.* Третейское соглашение [Текст] : [монограф.] / В. Н. Ануров. — М. : Проспект, 2011. — 368 с.
 3. Ухвала Верховного Суду України від 14.10.2010 р. у справі за позовом ОСОБА_3 до Акціонерно-комерційного банку соціального розвитку “Укрсоцбанк” про визнання дій неправомірними та визнання договору кредиту частково недійсним [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9229765>.
 4. Закон України “Про третейські суди” від 11.05.2004 р. № 1701-IV [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>.
 5. Третейские суды: пределы легитимности их решений [Текст] : [учебн. пособ.]. — М. : Статут, 2009. — 152 с.
 6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
 7. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. № 5 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12>.
 8. Ухвала Верховного Суду України від 12.05.2010 р. у справі за позовом ОСОБА_3 до Відкритого акціонерного товариства “Банк Столиця” про розірвання депозитних договорів та стягнення коштів [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9449616>.
 9. Постанова Верховного Суду України від 06.06.2012 р. у справі за позовом ОСОБА_1 до Акціонерно-комерційного банку соціального розвитку “Укрсоцбанк” про захист прав споживача банківських послуг, визнання недійсною умови кредитного договору [Електронний ресурс] Верховний Суд України. — URL : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/8efa31134a35895ec2257a1d002548ce?OpenDocument>.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права і процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 10 від 28 грудня 2012 року)*

Надійшла до редакції 23.12.2012

Скрипец Н. С. Третейское соглашение в гражданском процессе

Исследованы гражданско-процессуальные последствия заключения между сторонами третейского соглашения. Внесены предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: третейское соглашение, суд, третейский суд, решения суда.

Skrypets, N. S. Arbitration Agreement in Civil Procedure

The article elucidates civil procedural consequences of concluding arbitration agreement between the parties. Proposals concerning improvement of this issue's legal regulation are made.

Keywords: arbitration agreement, court, court of arbitration, judgment.

